

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Васильєвої М.П.

на дисертацію Лісовця Олега Васильовича

«Теорія та практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність дослідження. Дієва правова система держави є умовою забезпечення свободи та безпеки особистості, прав людини, виступає гарантом її правової захищеності. Створення і реалізація положень нормативно-правових документів є виконанням обов'язку держави відповідно до кожної особистості, зокрема тих, хто не може реалізувати власні права через різні причини. На сучасному етапі соціальна робота є інструментом реалізації соціальної політики, на яку покладено здійснення комплексу заходів щодо забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації кожною людиною декларованих з боку держави прав.

В умовах докорінних змін у парадигмі та методології університетської освіти України, з упровадженням компетентнісного підходу проблема формування професійних компетентностей майбутнього фахівця соціальної галузі є вкрай актуальною: нові тенденції соціально-економічного розвитку висувають нові вимоги до соціального працівника, його ролі в соціально-правовій підтримці, допомозі і захисті особистості, рівня його правової компетентності. Проблема підвищення рівня соціально-правової компетентності соціального працівника потребує дослідження і здійснення її інтегративної характеристики, а її вирішення, як стверджує автор, буде сприяти реалізації прав людини як у цілому в межах усієї країни, так і відносно кожної окремо взятої особистості.

Викладені міркування переконують у тому, що обрана автором проблема є актуальною і потребує нагального вирішення в світлі обґрунтованих вимог суспільства, запитів соціальних інституцій, потреб практичної галузі соціальної роботи в фахівцеві з соціальної роботи з високою соціально-правовою компетентністю як здатністю орієнтуватися в законодавстві та механізмах його реалізації під час виконання професійних функцій. Вирішення цієї проблеми автор покладає на обґрунтування нової концепції, з'ясування теоретичних засад і розроблення методичного забезпечення важливого напрямку професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної галузі – формування його соціально-правової компетентності в умовах університетської освіти.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою комплексної проблеми „Психолого-педагогічні засади професійної

підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності”; а також у межах комплексної теми „Професійна підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в умовах модернізації вищої освіти на засадах компетентнісного підходу” кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 28.01.2016 р.), та заочно у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 23.02.2016 р.).

У дисертації автор здійснює теоретичне узагальнення і пропонує розв’язання наукової проблеми формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти, що виявляється у науково-теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічної системи цього процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і наукова новизна. Аналіз дисертації Лісовця Олега Васильовича свідчить, що автор з належною повнотою схарактеризував досліджувану проблему, розробив науковий апарат дослідження, який відрізняється коректністю і виваженістю, сформулював концептуальні ідеї, які було послідовно реалізовано в дисертації у процесі розв’язання поставлених завдань. Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше*:

1) розроблено авторську педагогічну систему формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти, яка містить п’ять компонентів (цільовий, змістовий, процесуальний, об’єкт-суб’єктний, соціально-середовищний) і передбачає поетапне упровадження (мотиваційно-інформаційний, пізнавально-технологічний та практично-функціональний етапи) та експериментально перевірено її ефективність;

2) розкрито теоретичні засади формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти шляхом наукового обґрунтування і характеристики сутності та змісту соціально-правової компетентності у контексті професійної підготовки студентів-майбутніх соціальних працівників;

3) теоретично обґрунтовано та охарактеризовано поняття „соціально-правова компетентність соціального працівника”, визначено структуру соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників, що містить охоронно-захисні, координаційні, контрольні-наглядні, профілактичні, інформативно-просвітницькі, правовиховні компетенції та розглядається як взаємозв’язок мотиваційно-ціннісного, когнітивного, функціонально-діяльнісного та рефлексивно-оціночного компонентів;

4) розроблено концепцію дослідження, сукупність положень якої характеризує теоретичні та методичні засади формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської

освіти як педагогічну систему, методологічним підґрунтям якої є системний, діяльнісний, контекстний, особистісно-орієнтований, технологічний та компетентнісний підходи, і яка спрямована на формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників та передбачає використання потенціалу університетського освітнього простору для поступального і неперервного розвитку соціально-правових компетенцій студентів, забезпечуючи досягнення ними необхідного рівня сформованості соціально-правової компетентності;

- *удосконалено*: зміст освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників на основі положень кредитно-трансферної системи; методи та організаційні форми освітнього процесу в університеті, що сприяють формуванню соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників;

- *набули подальшого розвитку*: наукові положення теорії й методик професійної підготовки фахівців соціальної сфери; наукові уявлення про сутність, структуру, критеріальні та рівневі ознаки сформованості соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників; питання соціально-правового захисту як напряму соціальної роботи; питання теорії і методики соціально-правової підготовки студентів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широким оглядом науково-педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників з теми дисертації. Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням методів, адекватних меті й завданням дослідження, репрезентативністю вибірки в педагогічному експерименті, кількісним та якісним аналізом емпіричних результатів, застосуванням методів математичної статистики.

У перебігу дослідження здобувачем було розв'язано всі поставлені завдання. Вірогідність результатів дослідження, їх наукова новизна, теоретичне та практичне значення досить переконливо аргументовані й не викликають сумнівів.

Повнота викладення наукових положень в опублікованих працях. Вивчення дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць Лісовця Олега Васильовича надає можливість зробити висновок, що автореферат і публікації автора досить повно відображають основний зміст і положення дисертації, наукову новизну виконаного дослідження, рівень апробації наукових результатів. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації. Основні результати дослідження відображено в 57 публікаціях (із них 44 – одноосібні), зокрема: 1 монографії, 4 розділах у колективних монографіях, 23 статтях у наукових фахових виданнях України та інших держав (з яких 14 – у фахових виданнях України, 5 – у періодичних закордонних виданнях, 4 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 19 статтях та тезах доповідей у інших виданнях; 10 навчальних і навчально-методичних посібниках. Усе це свідчить про особисту зацікавленість автора у поширенні власних ідей і здобутого досвіду.

Значущість результатів дослідження для науки та практики, рекомендації щодо їх використання. Отримані у дослідженні Лісовця О.В. результати створюють теоретико-методологічну основу для розвитку соціальної педагогіки і соціальної роботи щодо підготовки фахівця соціальної галузі в закладах вищої освіти.

Вагомими для розвитку теорії і практики соціальної роботи є отримані Лісовцем Олегом Васильовичем результати:

1. Ретроспективний аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, історичних та нормативних джерел дозволив виділити *основні етапи становлення і вирішення проблеми формування соціально-правової компетентності соціальних працівників в історії наукової думки*. Наукова сміливість автора (не розкривши суть повідного поняття, він вдається до ретроспективи вирішення поставленої проблеми) здається виправданою, оскільки забезпечує посилення актуальності дослідження проблеми.

2. Автором здійснено обґрунтування методологічних засад організації процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників (системного, діяльнісного, контекстного, особистісно-орієнтованого, технологічного, компетентнісного підходів), що стає підґрунтям не лише для розроблення пропозицій щодо досліджуваного процесу, але й з'ясування суті і змісту його елементів.

3. На основі аналізу, зокрема й близьких до обраної проблеми дисертаційних досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, суті «правової компетентності», «професійно-правової компетентності», «соціально-правової компетентності» автором визначено ключове поняття «*соціально-правова компетентність соціального працівника*» як комплексно-особистісне утворення на основі інтеграції соціально-правових знань, умінь, навичок, особистісних якостей та ціннісного ставлення до права, які в своїй сукупності забезпечують успішність виконання професійних задач правовими засобами, що виявляється в орієнтації та активності фахівця в соціально-правовому просторі, усвідомленні ціннісного впливу права на клієнтів, здатності ефективно здійснювати правозахисну і правореалізаційну діяльність у соціальній сфері.

4. На основі аналізу професіограми сучасного соціального працівника в контексті виконання ним соціально-правових функцій, тих компонентів діяльності, в яких має застосування соціально-правова компетентність фахівця; на підставі результатів спеціально організованого і проведеного автором опитування соціальних працівників різних служб, закладів та установ щодо рівня їхньої компетентності в соціально-правовому аспекті, змісту соціально-правового захисту, актуальних проблем та пріоритетів у професійній діяльності, автором визначено і схарактеризовано *структурні компоненти соціально-правової компетентності соціального працівника*.

5. Застосування системного підходу дозволило автору визначити процес формування соціально-правової компетентності студентів як цілісну систему; сконструювати модель педагогічної системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської

освіти, виявити її складові компоненти, розкрити діалектику їх взаємозв'язку; розкрити зумовлені компонентами внутрішні зв'язки, а також основні умови існування даної системи.

6. Автором розроблено педагогічну систему формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти як упорядковану за певними ознаками множини взаємопов'язаних структурних компонентів, що гармонійно взаємодіють між собою, утворюючи особливу цілісність, яка спрямована на формування соціально-правової компетентності як комплексно-особистісного утворення майбутніх соціальних працівників. Ретельно розкрито зміст п'яти компонентів досліджуваної системи (цільовий, змістовий, процесуальний, об'єкт-суб'єктний, соціально-середовищний).

7. Експериментальна перевірка ефективності педагогічної системи за спеціально розробленою програмою, яка передбачала три етапи (мотиваційно-інформаційний, пізнавально-технологічний та практично-функціональний), дозволила автору підтвердити загальну гіпотезу дослідження щодо ефективності процесу формування соціально-правової компетентності за допомогою розробленої моделі та науково-педагогічного супроводу її реалізації в умовах університетської освіти. Слід відзначити потужну роботу, організовану і проведenu автором в експериментальному режимі на базах семи закладів вищої освіти, включаючи й один іноземний. Позитивно вражає арсенал запропонованих і презентованих автором форм, методів, засобів, використаних у практичній реалізації розробленої системи.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується тим, що Лісовцем О.В. удосконалено освітні програми спеціальності „Соціальна робота”; упроваджено спеціалізаційні/сертифікатні програми „Соціально-правовий захист”, „Соціально-правовий захист дітей та молоді”; розроблено навчально-методичні комплекси навчальних дисциплін „Правові основи соціальної роботи”, „Основи соціально-правового захисту”, „Міжнародний механізм захисту особистості”, „Соціально-педагогічний захист у кримінальному процесі”, „Конкретний випадок соціально-правового захисту” та ін.; вироблено рекомендації з організації та проведення практики студентів спеціальності „Соціальна робота” з урахуванням соціально-правового компонента; підготовлено та апробовано методичні матеріали з проблеми дослідження щодо організації виховної роботи та проектної діяльності студентів-майбутніх соціальних працівників; розроблено навчальні та навчально-методичні посібники: „Соціально-правовий захист дітей та молоді”, „Основи соціально-правового захисту особистості”, „Нормативне забезпечення діяльності закладів соціальної сфери”, „Телефон Довіри” як спеціалізована соціальна служба”, „Проблеми соціалізації молоді”; „Практикум із самовиховання”, „Соціальний педагог: професія чи покликання”; методичні рекомендації та матеріали: „Розвиток колективної толерантності та згуртованості засобами групової консультативної роботи”, „Основи профорієнтаційної роботи”.

Зазначені матеріали можуть бути використані у системі підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: у процесі викладання нормативних та варіативних дисциплін і спецкурсів соціально-правового спрямування, у підготовці студентами кваліфікаційних (бакалаврських, дипломних та магістерських) робіт тощо.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (609 найменувань, з них 51 – іноземною мовою), 17 додатків на 118 сторінках. Робота містить 15 таблиць і 23 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 585 сторінок, із них основного тексту – 371 сторінка.

Перший розділ дисертації презентує теоретико-методологічний аналіз проблеми формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти, який охоплює висвітлення генези наукових підходів до даної проблеми, визначення методологічних засад організації процесу формування соціально-правової компетентності особистості, обґрунтування особливостей та переваг компетентнісного підходу як основи нової парадигми університетської освіти.

У другому розділі обґрунтовано суть, зміст і структуру соціально-правової компетентності соціального працівника.

Третій розділ присвячено визначенню концептуальних засад використання системного підходу до процесу формування соціально-правової компетентності, здійсненню наукового обґрунтування та моделювання педагогічної системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти, представленню характеристики її компонентів.

У четвертому розділі описано перебіг та результати експериментальної роботи з упровадження педагогічної системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у практику університетської освіти; подано характеристику критеріїв, показників, рівнів сформованості соціально-правової компетентності та діагностичного інструментарію їх визначення; охарактеризовано етапи впровадження педагогічної системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників; проаналізовано ефективність проведеної експериментальної роботи

У загальних висновках сформульовано результати розв'язання завдань дослідження та наголошено, що перспективними напрямками подальших розвідок є інноваційні підходи та вимоги до програмно-методичного й ресурсного забезпечення процесу формування соціально-правової компетентності студентів; підвищення соціально-правової компетентності фахівців соціальної сфери у процесі самовдосконалення та післядипломної освіти; теорія і практика міждисциплінарної та міжгалузевої взаємодії у наданні соціально-правової допомоги особистості.

Дисертаційна робота Лісовця Олега Васильовича за своїм змістом та формою є завершеним дисертаційним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, слід відмітити ряд дискусійних положень до змісту роботи, а також висловити окремі побажання:

1. Цікавим є матеріал п.1.1 дисертації, присвячений генезі наукових підходів до проблеми формування соціально-правової компетентності. Автор на основі аналізу наукових праць визначає чотири етапи і детально характеризує їх, зосередивши увагу на основних соціально-історичних та освітніх тенденціях кожного етапу в контексті професійної підготовки соціальних працівників, найважливіших постатях та їхніх наукових доробках, що відображають соціально-правову складову цієї підготовки. У тексті йдеться виключно про зарубіжний досвід тих країн, де був створений інститут соціальних працівників (за винятком допрофесійного етапу). На мою думку, вартує уваги і вітчизняний досвід, принаймні аналіз передумов, що склалися, або перешкоджали появі фахівців соціальної галузі і відповідно формуванню в них, або інших фахівців, соціально-правової компетентності (ідеологічна парадигма, культивування правового нігілізму суспільства тощо).

2. Дискусіям зі з'ясування різниці між поняттями «компетентність» і «компетенція», які тривали в вітчизняному науковому дискурсі з початку 90-х років ХХ століття, було покладено край законами України «Про вищу освіту» і «Про освіту», в яких чітко визначено поняття «компетентність». У зв'язку з цим, дещо зайвим є наведення автором різних трактувань понять (с.100-108 дисертації), до речі узагальнення цих положень автор і сам опускає у висновках до розділу. Компетенції як складники соціально-правової компетентності можна було б назвати компетентностями.

3. Упровадження провідного терміну дослідження «соціально-правова компетентність» зумовлено намаганням автора відбити актуальність і важливість використання правових методів у вирішенні соціальних проблем, що не викликає сумнівів. Проте, урахувавши неоднозначність трактування такого терміну, зокрема представниками правничих наук, які соціально-правову компетентність ототожнюють з загальноправовою поряд з професійно-правовою і спеціально-правовою, автору варто було б чітко відбити суть і специфіку саме «соціально-правової компетентності соціального працівника» (а не «правової»). У зв'язку з цим же потребує обґрунтування використання таких термінів як «соціально-правові знання» (на с.180 це система загальноправових і професійно-правових знань), «соціально-правові аспекти соціальної роботи», «соціально-правове мислення». Зайва синонімізація шляхом додавання «соціально-» до усталених термінів дещо утруднює розуміння тексту.

4. У зв'язку з правовим аспектом соціальної роботи як важливої інституції суспільства окрему увагу можна було б приділити ролі фахівця в

творенні соціальної політики й актуальності для нього здатності використання правових механізмів у соціальному регулюванні відносин у соціальній політиці. Адже хто, як не соціальний працівник-практик, відчуває потребу в розробленні або удосконаленні нормативно-правової бази власної професійної діяльності, прогалин у нормативному забезпеченні відносин між державою і певною категорією, і має ініціювати внесення змін у законодавство, приймати участь у розробленні механізмів регулювання відносин.

Указані зауваження не знижують теоретичного, а особливо практичного значення проведеного Лісовцем Олегом Васильовичем дослідження.

Ураховуючи актуальність проблеми, наукову новизну положень дисертації, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їхню теоретичну і практичну значущість та відповідність дисертації «Теорія та практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти» паспорту спеціальності і чинним вимогам п.п.9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМ України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ України № 656 від 19.08.2015 р., автор дослідження Лісовець Олег Васильович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С.Сковороди,
доктор педагогічних наук, професор

М.П.Васильєва

Підпис:
Засвідчується зав. загальним відділом:

12.03.2019 р.